

Валентина Кравчук,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9211-7198>

ПУБЛІЧНИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР

Досліджено публічний правовий простір, який, на думку авторки, не можна зводити лише до простої множинності індивідуальних правових просторів. Публічний правовий простір запропоновано розглядати як організованість і взаємодію певних соціальних зв'язків і процесів, суспільних відношень, як своєрідну соціальну структуру, яка охоплює простір смислів, зв'язаність конкретних правових вимог, відносин та діянь різних правових суб'єктів; як простір реалізації прав людини, насамперед громадянських і політичних прав. Не будь-який публічний простір є правовим, а той, що формується в результаті взаємодії з середовищем права і визначає особливості правового життя учасників суспільних відносин. Таким чином, публічний правовий простір є особливою формою соціального простору, де формуються взаємини і чиняться дії різних правових суб'єктів: від громадян до громадських об'єднань та державних інституцій, де відбуваються безперервні людські й інституціональні контакти.

Ключові слова: правовий простір, соціальний простір, публічний простір, публічний правовий простір, громадянський простір, правовий простір суспільства.

Кравчук В.

Публичное правовое пространство

Статья посвящена исследованию общественного правового пространства, которое, по мнению автора, нельзя сводить лишь к простой совокупности индивидуальных правовых пространств. Публичное правовое пространство предложено рассматривать как организованность и взаимодействие определенных социальных связей и процессов, общественных отношений; как своеобразную социальную структуру, которая охватывает пространство смыслов, связанность конкретных правовых притязаний, отношений и действий различных правовых субъектов; как пространство реализации прав человека, в первую очередь, гражданских и политических прав. Не каждое публичное пространство является правовым, а то, что формируется в результате взаимодействия со средой права и определяет особенности правовой жизни участников общественных отношений. Таким образом, публичное правовое пространство является особой формой социального пространства, где формируются взаимоотношения и совершаются действия различных правовых субъектов – от граждан до общественных объединений и государственных институтов, где происходят непрерывные человеческие и институциональные контакты.

Ключевые слова: правовое пространство, социальное пространство, публичное пространство, публичное правовое пространство, гражданское пространство, правовое пространство общества.

Kravchuk V.

Public legal space

The article is devoted to investigating of public legal space, which, in the author's opinion, cannot be reduced to a simple plurality of individual legal spaces. Public legal space is proposed to be considered as the organization and interaction of certain social ties and processes, social relations; as a kind of social structure that covers the space of meanings, the connection of specific legal claims, relationships and actions of different legal entities; as a space for the realization of human rights, first of all, civil and political rights. Not every public space is legal, but one what is formed as a result of interaction with the legal environment and determines the features of the legal life of participants in public relations. Thus, the public legal space is a special form of social space, where relationships are formed and actions of various legal entities – from citizens to public associations and state institutions, where continuous human and institutional contacts take place.

The public legal space is aimed at ensuring the balance and stability of society, which provides for respect for the law as an essential regulator of public life, respect for human and civil rights and freedoms. The main legal values, in accordance with which the interaction of subjects in public space should take place, are order, freedom, responsibility,

equality, justice.

The boundaries and understanding of public legal space expand and become more complicated with the development of civilization and human progress and in the course of social structuring, which actualizes further scientific research in this area, and in particular with the application of interdisciplinary approach.

Keywords: *legal space, social space, public space, public legal space, civic space, legal space of society.*

Постановка проблеми. Простір, в якому ми існуємо і який ми пізнаємо, є соціально означеним і сконструйованим. Особливої популярності у міждисциплінарному науковому дискурсі сьогодні набувають дослідження публічного простору як відкритого простору, де люди перетинаються та взаємодіють, де відбувається безліч незапланованих контактів «незнайомих», простору, де власне реалізується соціальність, публічність.

Правова реальність під впливом змін умов життєдіяльності суспільства, глобалізації, інформатизації тощо є явищем динамічним, виступає способом організації правових елементів у житті людей. Ці правові елементи, сама правова реальність розгортається у просторі суспільних відносин, що становлять суспільне буття. Людина є носієм різних уявлень про світ, які визначають її соціальні ролі (у т. ч. юридичні), спосіб мислення і діяльності. Складність та різноманіття суспільного буття призводить до виокремлення конкретних форм соціального простору: політичного, історичного, географічного, демографічного, економічного та правового. Незважаючи на певну дискусійність питання про доцільність і обґрунтованість введення у науковий обіг цієї термінологічно-понятійної одиниці [1, с. 19–22], поняття «правовий простір» в юридичній літературі поступово набуває все більшого поширення. Концепція правового простору ще потребує цілісного дослідження й обґрунтування, однак в найбільш простому розумінні, правовий простір можна сприймати як своєрідну сферу, спеціально сконструйоване правове середовище, де розгортаються відносини, що підпадають під легальне державне втручання.

Просторові зв'язки права і людини, співвідношення їхніх місць у структурі соціального, публічного простору, сутність правового простору загалом і публічного правового простору зокрема та інші питання набувають актуальності в проблемному полі цілісного загальнотеоретичного знання про право. Відтак обрана проблематика є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття, зміст та особливості різних форм правового простору досліджено у наукових працях [2; 3; 11; 12]. Певні базові ідеї щодо розуміння правового простору загалом закладено у працях таких науковців, як: І. Волк, М. Гнатовський, І. Долматов, А. Козловський, В. Малахов, О. Мельничук, С. Несинова, Ю. Оборотов, В. Суханов та ін. Простір з позицій соціології аналізували Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, П. Сорокін, П. Бурдьє, А. Лефевр та ін. Політичну обумовленість функціонування публічного простору як провідного засобу здійснення демократії обґрунтували Х. Арендт, Д. Харвей, Д. Мітчел, Ю. Габермас та ін. Серед сучасних дослідників публічного простору як об'єкта соціологічного дослідження – М. Грищенко, Л. Малес, С. Наумов, М. Соболевська, А. Петренко-Лисак, І. Тищенко, Ю. Тихомиров, О. Чернявська та ін.; як об'єкта правового регулювання – О. Севрук.

Метою публікації є з'ясування сутності і змісту публічного правового простору, його особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий простір людини, як раніше досліджено в авторських працях, доцільно розглядати як одну із багатьох форм її буття, що є чутливою до її поведінки, та яка визначається сукупністю її прав і обов'язків, інтересів, потреб та домагань, а також свободою та волею у їхньому здійсненні та задоволенні. Правовий простір постає для людей не просто як деяка умовність, а як необхідність і неминучість життєвого простору, потреба кожної людини, що сприяє набуттю нею визначеного становища в суспільстві [2, с. 29; 3, с. 282].

У межах правового простору відбувається правове життя людини, яка самовизначається у правовій реальності. У своєму правовому житті, на відміну від життя в інших суспільних формах, особа постає як ініціативний, активний, діяльний суб'єкт, який ідентифікує себе у правових відносинах із суспільством, з іншими людьми.

Зіткнення множинності окремих правових просторів, множинності чинних правових суб'єктів утворює суспільний, публічний правовий простір. Особа не може існувати поза суспільством, яке як система соціальних зв'язків передбачає спільність людей, що визначилися у своїх потребах та інтересах, взаємодіють заради досягнення спільних цілей. Так, А. В. Скоробогатов та А. В. Краснов підтверджують, що правовий простір суспільства (локального співтовариства) організовує та координує безліч індивідуальних правових просторів. Одночасно може існувати кілька групових правових просторів, що перетинаються. Залежно від ідентифікації суб'єкта в конкретний момент він може належати до одного або кількох право-

вих просторів, що визначають груповий правовий статус, приналежність індивіда до соціальної групи, його становище в суспільстві й державі [4, с. 86]. На перший погляд, дійсно може скластися враження, що суспільний правовий простір – це проста сукупність окремих правових просторів суб'єктів. Однак, на нашу думку, це набагато складніше і глибше явище, що потребує детального наукового аналізу та характеристики.

Насамперед варто розглянути поняття «публічний простір», що є зазвичай предметом соціологічних досліджень. Для уточнення понятійного апарату важливо акцентувати, що часто поняття «публічний простір», «суспільний простір», «соціальний простір» і «громадський простір» вживають як синоніми, не надто переймаючись лінгвістичним аналізом і їхніми значеннєвими відтінками. Для нашого дослідження коректність вживання термінології є важливою, адже поняття «публічний правовий простір» чи не вперше піддається теоретико-правовому обґрунтуванню. З приводу цих термінологічних нюансів О. Севрук вказує, що лексичні одиниці «громадський», «суспільний» і «публічний» походять від іменників, тому доречно з'ясувати значення слів, від яких утворилися досліджувані терміни, щоб чітко розуміти підстави коректного застосування цих термінів [5, с. 166]. Відтак, проведений дослідницею порівняльний аналіз семантики вказаних термінів засвідчив наявність певної сфери перетинання значень щодо опосередкованого відношення до людей, однак у розумінні прикметника «публічний» переважає те, що асоціюється із поняттями «відкритий, прилюдний, гласний», а у прикметників «громадський» і «суспільний» – те, що ґрунтується на суспільних, соціальних відносинах. Тож існує різниця у відтінках значення цих понять. Суспільний чи громадський, за твердженням О. Севрук, – це одночасний для всіх, а публічний – коли один демонструє себе публіці.

С. Несинова також розмежовує поняття публічний і соціальний простір, викладаючи таке розуміння цих термінів: «публічний простір – це створені державою для суспільства місця вільного доступу для необмеженої комунікації; соціальними просторами потрібно вважати різноманітні гібридні простори, які виконують публічні функції, але не відповідають усім критеріям традиційних публічних просторів: від кафе до торговельних центрів» [6, с. 88]. Отже, будь-який публічний простір, безумовно, є суспільним, соціальним. Водночас, розуміючи логіку міркувань дослідниць, ми термін «публічний простір» вживаємо насамперед для акцентування принципової різниці публічного через протиставлення приватному (виходячи з рівня представленості інтересів, володіння і управління простором тощо). Публічний простір – це простір вільного формування громадської думки та участі громадян у демократичних, політичних, правових процесах [7, с. 64].

М. Грищенко пропонує окреслювати поняття «публічний простір» в дихотомії фізичного та соціального [8, с. 35]. Фізично публічний простір поєднує точки в просторі (вулиці, парки, площі, а також всі інші об'єкти в цьому контексті, що виступають зовнішніми елементами, які задають контекст соціальної взаємодії). Фізичний простір, як вказував П. Бурдье, «визначається за взаємними зовнішніми сторонами, що його утворюють» [9, с. 52]. З іншого боку, що значно важливіше для нашого дослідження, публічний простір – це простір соціальний (в широкому значенні), що складається з різних соціальних позицій і різних соціальних ролей. Публічний простір утворюється в результаті взаємодії його елементів – ресурсів та фізично локалізованих суб'єктів, що взаємодіють між собою; публічний простір обумовлює комунікацію соціальних агентів, що, власне, утворюють цей простір, тобто публічний простір найчастіше постає на перетині фізичного та соціального і передбачає взаємодію цих складників. Так, фізична територія може не бути публічним простором, його роблять таким активні фігури.

Сьогодні публічний простір може існувати не лише у фізичному, а й у віртуальному просторі соціальних мереж та інтернет-форумів, порталів та онлайн-додатків (у т. ч. сфери державних послуг, електронного урядування), які дають змогу комунікувати і взаємодіяти тим самим соціальним фігурам. Феномен віртуалізації (діджиталізації) життєвого простору людини та суспільства, державного простору характеризує принципово новий тип символічного існування людини, соціуму, культури [10, с. 168], але це вже предмет наступних наукових досліджень.

Виходячи із розуміння публічного простору як простору, що зумовлює соціальну взаємодію, комунікацію, для окреслення його змісту потрібно враховувати дві визначальні характеристики: по-перше, те, що він конструюється соціальною реальністю і, навпаки, конструює її. Таким чином, М. Грищенко наголошує на двох основних аспектах – по-перше, штучності створення публічного простору, і, по-друге, що він є елементом відтворення та творення соціальної реальності [8, с. 35].

В українському законодавстві не визначені такі категорії, як «суспільний простір», «публічний простір», їхні межі, засади формування. У нормативно-правових актах, які стосуються міського управління

й регулювання забудов, визначаються лише так звані «простори громадського використання», без визначення їхньої специфіки.

Більшою мірою легальний концепт публічного простору сформувався в країнах англо-американської правової системи. Так, у США через численні судові справи з приводу обмеження публічної реалізації права на свободу слова, у прецедентному праві з'явилася так звана «Доктрина публічних форумів» (Public-Forum Doctrine), яка передбачає три режими публічності і використання публічних просторів: Quintessential (Traditional) public forum – простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод; Non-public forum – непублічний (приватний) простір та Limited public forum – місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності [6, с. 88; 7, с. 66–67].

Таким чином, в Україні як державі романо-германської правової системи актуалізувалася необхідність законодавчого визначення публічності / приватності простору, адже, як зазначає С. Несинова, застосовуючи закон, суди зможуть зобов'язувати власників приватних фізичних просторів, які є загальнодоступними, не перешкоджати реалізовувати громадянам політичні права, і таким чином перетворювати ці простори на публічні. І навпаки, суди можуть забороняти громадську активність навіть у публічних фізичних просторах, виключаючи їх із публічної сфери [6, с. 88].

Отож, публічний правовий простір – це насамперед організованість і взаємодія певних соціальних зв'язків і процесів, суспільних відношень, їхня насиченість, щільність [11, с. 19]; це простір правового життя суспільства загалом, своєрідна соціальна структура, яка охоплює простір смислів, зв'язаність конкретних правових вимог; залежностей, відносин та діянь різних правових суб'єктів [12, с. 63–64]; це простір реалізації прав людини, насамперед громадянських і політичних прав. У публічному правовому просторі взаємодіють не лише окремі індивіди, а й народи, нації, держави, класи (верстви населення), партії, громадські об'єднання тощо.

Не будь-який публічний простір є правовим, а той, що формується в результаті взаємодії з середовищем права і визначає особливості правового життя учасників суспільних відносин. Правовий простір – це соціальний простір, організований навколо конверсії прямих конфліктів між безпосередньо зацікавленими сторонами в юридично врегульовані спори між професіоналами, що діють на підставі повноважень. Крім того, це простір, у якому такі спори існують. У публічному правовому просторі суб'єкти вступають у правовідносини, реалізують свої правові домагання, дискутують щодо змісту, тлумачення і застосування правових норм, щодо свого бачення закону, держави та суспільства, змагаються за умовну владу тощо.

Висновки. З огляду на вищесказане можна зробити такі висновки: по-перше, публічний правовий простір не можна зводити лише до простої сукупності індивідуальних правових просторів. Публічний правовий простір є особливою формою соціального простору, де формуються взаємини і чиняться дії різних правових суб'єктів: від громадян до громадських об'єднань та державних інституцій, відбуваються безперервні людські й інституціональні контакти, виникають спори, відбуваються дискусії, розгортається політична боротьба тощо.

По-друге, публічний правовий простір спрямований на забезпечення врівноваженості і стабільності суспільства, що передбачає повагу до права як неодмінного регулятора суспільного життя, повагу до прав і свобод людини і громадянина. Основними правовими цінностями, з дотриманням яких має відбуватися взаємодія суб'єктів у публічному просторі, є порядок, свобода, відповідальність, рівність, справедливість.

По-третє, межі і розуміння публічного правового простору розширюються і ускладнюються з розвитком цивілізації і прогресом людства та в ході соціального структурування, що актуалізує наступні наукові дослідження в цій проблематиці, зокрема із застосуванням міждисциплінарного підходу, який створює нові можливості для пізнання правових явищ.

Список використаних джерел

1. Чабаненко М. М., Черноп'ятов С. В. «Правовий простір»: до питання доцільності понятійно-термінологічної одиниці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 19–22.
2. Кравчук В. М. Поняття правового простору: філософсько-правова інтерпретація. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Вип. 74. Одеса : Юридична література, 2014. С. 26–31.
3. Кравчук В. М. Правовий простір особи та правовий менталітет. *Порівняльно-аналітичне право*: Електронне наукове фахове видання. № 4. 2016. С. 281–283. URL: http://pap.in.ua/4_2016/84.pdf (дата звернення: 20.05.2021).

4. Skorobogatov A. V., Krasnov A. V. Правовое пространство: постклассическая интерпретация. *Russian journal of legal studies*. 2016. № 3 (8). С. 81–88.
5. Севрук О. Публічний простір як об'єкт правового регулювання. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (13). С. 163–169.
6. Несинова С. В. Сучасні підходи до вивчення поняття міського «публічного простору». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 87–90.
7. Тищенко І. Повернення до публічного простору. (Не)задоволення публічними просторами. Урбаністичні Студії III / Упор. С. Шліпченко, І. Тищенко. 2016. (Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні. Центр Урбаністичних Студій НАУКМА). Київ : Всесвіт, 2016. С. 64–75.
8. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2016. № 1(7). С. 31–38.
9. Бурдые П. Социология социального пространства. Санкт-Петербург : Алетея, 2007. 288 с.
10. Дзьобань О. П. Сучасний віртуальний простір: конгеніальність віртуальності й міфу. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3 (44). С. 163–170.
11. Кравчук В. М. Філософська інтерпретація правового простору як особливої форми соціального простору. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 17–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argpr_2016_2_5 (дата звернення: 16.05.2021).
12. Кравчук В. М. Філософська площина осягнення правового простору. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць*. Вип. 58. Одеса : Юридична література, 2011. С. 63–69.

References

1. Chabanenko, M. M. & Chernopiatov, S. V. (2017). «Pravovy prostir»: do pyttannya dotsilnosti poniattiino-terminolohichnoi odyntsi [«Legal space»: to the question of the expediency of the conceptual and terminological unit]. *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence*, 2, Vols. 1, 19-22 [in Ukrainian].
2. Kravchuk, V. M. (2014). Poniattia pravovoho prostoru: filozofsko-pravova interpretatsiia [The concept of legal space: philosophical and legal interpretation]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: Zbirnyk naukovykh prats – Actual problems of state and law: A collection of scientific papers*, 74, 26-31 [in Ukrainian].
3. Kravchuk, V. M. (2016). Pravovy prostir osoby ta pravovy mentalitet [Legal space of the person and legal mentality]. *Porivnialno-analitychne pravo: Elektronne naukove fakhove vydannia – Comparative and analytical law: Electronic scientific professional publication*, 4, 281-283. Retrieved from http://pap.in.ua/4_2016/84.pdf [in Ukrainian].
4. Skorobogatov A. V., Krasnov A. V. (2016) Pravovoe prostranstvo: postklassicheskaya interpretatsiya [Legal space: postclassical interpretation]. *Russian journal of legal studies*, 3 (8), 81-88 [in Russian].
5. Sevruk O. (2017) Publichnyi prostir yak obiekt pravovoho rehuliuвання [Public space as an object of legal regulation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 1 (13), 163-169 [in Ukrainian].
6. Nesynova, S. V. (2017). Suchasni pidkhody do vyvchennia poniattia miskoho «publichnoho prostoru» [Modern approaches to the study of the concept of urban «public space»]. *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence*, 2, Vols. 1, 87-90 [in Ukrainian].
7. Tyshchenko, I. (2016). Povnennia do publichnoho prostoru [Return to public space]. *(Ne)zadovolennia publichnymy prostoramy. Urbanistychni Studii III*. S. Shlipchenko, I. Tyshchenko (Ed.). 64-75. Kyiv: Vsesvit [in Ukrainian].
8. Hryshchenko, M. (2016). Publichnyi prostir mista yak obiekt sotsiolohichnoho doslidzhennia [The public space of the city as an object of sociological research]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. (Sotsiolohiia) - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Sociology*, 1(7), 31-38 [in Ukrainian].
9. Bourdieu, P. (2007). *Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva [Sociology of social space]*. SPb: Aleteia [in Russian].
10. Dzoban, O. P. (2017). Suchasnyi virtualnyi prostir: konhenialnist virtualnosti y mifu [Modern virtual space: congeniality of virtuality and myth]. *Stratehichni pryorityety – Strategic priorities*, 3 (44), 163-170 [in Ukrainian].
11. Kravchuk, V. M. (2016). Filozofska interpretatsiia pravovoho prostoru yak osoblyvoi formy sotsialnoho prostoru [Philosophical interpretation of legal space as a special form of social space]. *Aktualni problemy*

- pravoznavstva Actual problems of jurisprudence*, 2, 17-21. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_5 [in Ukrainian].
12. Kravchuk, V.M. (2011). *Filosofska ploschyna osiahnennia pravovoho prostoru* [Philosophical plane of comprehension of legal space]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*, 58, 63-69 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2021.